

تجسس در امور امنیتی و اطلاعاتی؛ رویکردی فقهی

تألیف:

دکتر محمدعلی برزنونی

استادیار دانشگاه جامع امام حسین (ع)

دانشگاه جامع امام حسین (ع)

مؤسسه چاپ و انتشارات

۵۶۰

سری امنیت - ۹۶

سرشناسه	برزنونی، محمدعلی، ۱۳۴۵ -
عنوان و پدیدآور	تجسس در امور امنیتی و اطلاعاتی؛ رویکردی فقهی / تألیف: محمدعلی برزنونی
مشخصات نشر	تهران: دانشگاه جامع امام حسین(ع) - مؤسسه چاپ و انتشارات، ۱۳۹۷
مشخصات ظاهری	سی و یک، ۴۶۶ ص.
فروست	دانشگاه جامع امام حسین(ع)، مؤسسه چاپ و انتشارات، ۵۶۰، سری امنیت - ۹۶
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۴۵۲-۵۸۲-۷
وضعیت فهرست‌یابی	فیا
موضوع	حق صیانت از حریم شخصی (فقه) (Right of Islamic law (Privacy))
موضوع	امنیت ملی - جنبه‌های مذهبی - اسلام
	(National security -- Religious aspects -- Islam)
شناسه افزوده	دانشگاه جامع امام حسین(ع) - مؤسسه چاپ و انتشارات
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۷: ۱۹۰۴/ح/ب BP
رده‌بندی دیویی	۳۷۹/۳۹۷
شماره کتابشناسی ملی	۵۳۱۳۶۳۰

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و باس برای دانشگاه جامع امام حسین(ع) محفوظ است.

- عنوان: تجسس در امور امنیتی و اطلاعاتی؛ رویکردی فقهی
- تألیف: محمدعلی برزنونی
- صفحه‌آرایی: ناهید آقامیرزایی
- ناظرین فنی چاپ: سید محمدباقر موسوی - سعید محمودی
- نوبت چاپ: اول (شهریور ماه ۱۳۹۷)
- شمارگان: ۲۰۰ نسخه
- قیمت: ۴۵۰,۰۰۰ ریال
- نشانی: تهران، بزرگراه شهید بابایی، بعد از پل لشکرک، دانشگاه جامع امام حسین(ع)، معاونت پژوهش و فناوری، مؤسسه چاپ و انتشارات، تلفن: ۷۴۱۸۸۲۶۰ همراه: ۰۹۱۲۴۸۷۰۰۱۷ دورنگار: ۷۴۱۸۸۲۷۴
- مرکز بخش: تهران، میدان فردوسی، فروشگاه و نمایشگاه مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه جامع امام حسین(ع)، تلفن: ۸۸۸۳۹۲۹۷

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

پیش‌گفتا	(پانزده)
ساختار کتاب	(بیست و چهار)
سخن آخر	(بیست و نه)
کلیات	۱
گفتار اول: بیان مسأله	۳
گفتار دوم: سؤال پژوهش	۶
گفتار سوم: اهمیت، ضرورت و اهداف پژوهش	۷
گفتار چهارم: روش کار	۹
یکم: روش پژوهش و روش گردآوری اطلاعات	۹
دوم: روش تجزیه و تحلیل اطلاعات	۱۰
فصل اول: مفاهیم	۱۳
مقدمه	۱۵
گفتار اول: فقه امنیت و فقه اطلاعات یا فقه امنیتی و فقه اطلاعاتی	۱۶
یکم: فقه امنیت و فقه اطلاعات	۲۰
دوم: فقه امنیتی و فقه اطلاعاتی	۲۱
سوم: روش‌شناسی	۲۳

۲۹	گفتار دوم: تجسس
۲۹	یکم: مفهوم لغوی
۳۱	دوم: مفهوم سایر واژه‌های مرتبط
۴۷	سوم: مفهوم اصطلاحی
۵۳	گفتار سوم: اطلاعات
۵۸	گفتار چهارم: امنیت
۶۶	گفتار پنجم: امور امنیتی (ابعاد امنیت)
۶۹	یکم: امنیت اجتماعی
۷۰	دوم: امنیت نظامی
۷۱	سوم: امنیت فرهنگی
۷۳	چهارم: امنیت سیاسی
۷۴	پنجم: امنیت اقتصادی
۷۵	ششم: امنیت علمی
۷۵	هفتم: امنیت زیست‌محیطی
۷۶	هشتم: امنیت فردی
۷۶	نهم: امنیت اخلاقی
۷۷	دهم: سایر ابعاد امنیت
۷۷	گفتار ششم: بحران و وضعیت اضطراری و امنیتی
۷۸	یکم: دسته‌بندی بحران‌ها و وضعیت‌های اضطراری
۸۴	دوم: انواع وضعیت‌های امنیتی
۸۵	گفتار هفتم: نظم و نظام
۹۲	یکم: حقوق و کارکردهای نظم حقوقی
۹۵	دوم: نظام ارزش‌ها در نظم حقوقی
۹۶	سوم: قواعد آمره در نظم حقوقی
۹۶	چهارم: ضمانت اجرای نظم حقوقی
۹۸	پنجم: امنیت حقوقی و حقوق امنیتی
۱۰۰	ششم: حقوق و قدرت سیاسی
۱۰۵	گفتار هشتم: حریم

فصل دوم: جایگاه تجسس در امور امنیتی و اطلاعاتی ۱۲۷

- ۱۲۹ مقدمه
- ۱۳۱ گفتار اول: امنیت در جامعه
- ۱۳۶ گفتار دوم: جایگاه امنیت در حکومت و اهمیت حفاظت از آن
- ۱۴۲ گفتار سوم: لزوم طبقه‌بندی اطلاعات و پیامدهای افشای اسرار امنیتی
- ۱۴۹ گفتار چهارم: اهمیت، ضرورت و جایگاه تجسس امنیتی و اطلاعاتی
- ۱۶۱ گفتار پنجم: ضرورت‌های ایجاد دستگاه‌های امنیتی و اطلاعاتی و تجسس امنیتی و اطلاعاتی
- ۱۶۱ یکم: دلایل عقلی ایجاد دستگاه امنیتی و اطلاعاتی
- ۱۶۳ دوم: دلایل نقلی ایجاد دستگاه امنیتی و اطلاعاتی
- ۱۶۶ سوم: ضرورت‌های تجسس امنیتی و اطلاعاتی با تأملی در متون دینی
- ۱۷۵ گفتار ششم: حساسیت و سوءظن در امور امنیتی و اطلاعاتی
- ۱۸۴ گفتار هفتم: تاریخچه، انواع و مراحل آن
- ۱۸۹ گفتار هشتم: بررسی رویکردهای تجسس
- ۱۹۹ گفتار نهم: رویکرد امنیتی جامعه محوری به تجسس
- ۲۰۰ یکم: تحقق امنیت جامعه محوری در نظام اسلامی
- ۲۰۸ دوم: محتوای مشترک رویکردهای نه‌گانه به تجسس امنیتی و اطلاعاتی

فصل سوم: مبانی و احکام تجسس در امور امنیتی و اطلاعاتی: منظر فقه امامیه ۲۱۷

- ۲۱۹ مقدمه
- ۲۲۱ گفتار اول: مبانی فقهی تجسس در امور امنیتی و اطلاعاتی
- ۲۲۲ یکم: لزوم حفظ نظام
- ۲۴۵ دوم: مسئولیت نظام اسلامی در تأمین نظم و امنیت عمومی و همه‌جانبه
- ۲۴۸ سوم: نگاهی کوتاه به مبانی حقوقی تجسس در امور امنیتی و اطلاعاتی
- ۲۶۷ گفتار دوم: دلایل مشروعیت تجسس امنیتی و اطلاعاتی
- ۲۶۷ یکم: دسته‌بندی ادله
- ۲۶۸ دسته اول: دلایل قرآنی
- ۲۹۴ دسته دوم: دلایل روایی

دسته ی سوم) نگاهی به سیره ی رسول اکرم ﷺ در تجسس از دشمنان ۳۱۸

دسته ی چهارم) ادله ی عقلی ۳۲۳

یک. وجوب حفظ نظام ۳۲۴

دو. حرمت اختلال در نظام ۳۲۴

سه. جلوگیری از ظلم و بی عدالتی علیه نظام ۳۲۵

چهار. حکومت قاعده ی لا ضرر بر ادله ی حرمت ۳۲۶

پنج. تجسس، مقدمه ی احقاق حقوق ۳۲۷

شش. تجسس، نوعی بیته ۳۲۷

هفت. تجسس، محقق علم قاضی ۳۲۸

هشت. تجسس، مقدمه ی اقامه ی عدل و قسط ۳۲۹

دسته ی پنجم) اجتماع مسلمین ۳۳۰

دوم: نتیجه ی ادله ۳۳۱

گفتار سوم: ارتکاب جرائم عام جنسی ۳۳۶

گفتار چهارم: بحثی در تجسس ها- نامشروع و حرام ۳۳۹

گفتار پنجم: حکم جاسوس مسلمان ۳۴۵

گفتار ششم: حکم جاسوس غیرمسلمان ۳۶۰

یکم: حکم جاسوس ذمی ۳۶۳

دوم: حکم جاسوس معاهد و مستأمن (تحت حمایت) - حرمت اسلامی ۳۶۴

گفتار هفتم: شکنجه کردن جاسوس و اعتبار اقرارهای وی ۳۶۵

نتیجه گیری ۴۱۱

مقدمه ۴۱۳

گفتار اول: پاسخ به سؤال های پژوهش ۴۱۶

یکم: سؤال اصلی پژوهش ۴۱۶

دوم: برخی استثناءها در موضوع تجسس ۴۱۹

سوم: قواعد عمومی برای تشخیص مصادیق جواز ۴۲۱

چهارم: پاسخ سؤال های فرعی پژوهش ۴۲۵

- گفتار دوم: اصول و قواعد کلی تجسس امنیتی و اطلاعاتی ۴۲۷
- گفتار سوم: بایدها و نبایدهای تجسس امنیتی و اطلاعاتی ۴۲۸
- یکم: بایدها ۴۲۹
- دوم: نبایدها ۴۳۱
- گفتار چهارم: برخی پیشنهادها ۴۳۲
- یکم: پیشنهادهای مستخرج از کتاب ۴۳۳
- دوم: پیشنهادهایی برای مطالعه‌ی بیش‌تر ۴۳۸

- فهرست مدع ۴۴۳
- بخش اول: کتب فارسی ۴۴۵
- بخش دوم: کتب عربی ۴۵۲
- بخش سوم: مقالات ۴۶۳
- بخش چهارم: پایان‌نامه‌ها، رساله‌ها و سایت‌ها و ۴۶۵
- بخش پنجم: اسناد و قوانین ۴۶۵
- بخش ششم: منابع لاتین ۴۶۶

پیش‌گفتار

درخت ریشه‌دار. انقلاب اسلامی پس از سال‌ها مبارزه، در بهمن ۱۳۵۷ به ثمر نشست و حاصل آن نهال نوپای جمهوری اسلامی بود که تلاش کرد روح اسلامیت را در کالبد جمهوریت بدمد و حکومت دینی را به جامعه و انسان معاصر نشان دهد. اینک انقلاب اسلامی، چهار دهه از سر پاشاوم خود را سپری کرده و در این سال‌ها، رشد و بالندگی خود را در عرصه‌های متنوع، نمایان گذاشته است. نهادهای متنوعی که حاصل این سال‌ها است، تلاش کردند با مدیریت جمع‌ها، تخصص‌ها را نیز به خدمت خود بگیرند و تعهد و تخصص را با هم در یک قالب نمایش دهند. بی‌تردید آموزه‌های متنوعی که دین شریف در عرصه‌های گوناگون اداره‌ی جامعه ارائه می‌دهد، رفته‌رفته باید قالب‌های علمی به خود بگیرد و با نهادینه‌سازی آن‌ها، فرایند اجرایی شدن آن آموزه‌های نظری نیز تحقق یابد و به شعار جدایی دین از عرصه‌های سیاسی و اجتماعی مایه بخشد. شعاری که پس از دوران نوزایی و رنسانس با رشد تفکر سکولار و اندیشه‌های لیبرال مطرح شد و رفته‌رفته، جدایی دین از عرصه‌ی سیاست را چنان توسعه داد که عموم نظام‌های ناگزیر بشری را فراگرفت و دین را از عرصه‌های اجتماع، فرهنگ، اقتصاد، حقوق، قانون، اخلاق، صنعت، پزشکی، هنر و بسیاری دیگر از حوزه‌های جامعه‌ی بشری جدا ساخت و به این ترتیب، دین از علم جدایی حاصل کرد و نتیجه‌ی آن، بروز علومی برای بشر بود که فارغ از وحی، معنویت، اخلاق، عقل سلیم و تعالیم آسمانی بود و هست.

یکی از این عرصه‌ها، حوزه‌ی امنیت و نظم عمومی است که با همان تفکر سکولاریسم، به‌دوراز دستورهای گران‌سنگ دینی در اکثر جوامع رقم خورد و عقل خودبنیاد جزم‌اندیش بدون پشتوانه‌ی وحیانی، با نگرشی یک‌سویه، به ارائه‌ی سازوکارهای انتظام‌بخشی به جوامع و تأمین امنیت پرداخت. در همین راستا، سازمان‌های عریض و طویل امنیتی و اطلاعاتی، پلیسی، حفاظتی، جاسوسی و ضدجاسوسی پدید آمد و رفته‌رفته با بهره‌گیری نادرست از آموزه‌های ناقص علوم انسانی و حتی علوم فنی و پایه، پایه‌ی تخصص‌هایی را بنیان نهاد که شیطنت، مکر، فریب و نیرنگ، از ابزارهای اساسی آنان بود و هست و با شعار ماکیاولی «هدف، وسیله را توجیه می‌کند»، برای دستیابی به اهداف خود در حفظ نظم و امنیت عمومی، به انواع روش‌های درسی و نادرست دست یازیدند. در کشور اسلامی ما ایران عزیز، پیش از انقلاب اسلامی، «سازمان‌های اطلاعات و امنیت کشور» که «ساواک» نامیده می‌شد، با حمایت آمریکا و صهیونیسم در اعمال پدید آمد و همان سازوکارهای نادرست با این تفکر که مباحث امنیتی از مباحث دینی جدا است، در این سازمان به کار گرفته شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی و استقرار نظام جمهوری اسلامی ایران، این سازمان منحل شد و تلاش گردید در نهادهای نوپا که وظایف حفظ نظم تأمین امنیت در ابعاد مختلف را بر عهده داشتند، این سازوکارهای برجای مانده اصلاح شود و در این مسیر، هرچه تلاش شود، باز هم به‌تبع پیچیدگی‌های مباحث امنیتی و اطلاعاتی، روزآمدی و تلاش مضاعفی را می‌طلبد.

نظم^۱ و امنیت^۲ به‌عنوان یکی از مسایل مهم زندگی انسان و جامعه‌ی انسانی، پایه‌ی آرامش، آسایش و ترقی کشور با ابعاد متنوع و وسعت معنایی، از عوامل مهم و البته پیچیده‌ی حیات فردی و جمعی بشر و آرمان‌والای او در طول تاریخ است که حفاظت از آن، با تنوع راهبردی و ابزارری روبرو است، از راه‌ها و ابزارهای بسیط تا روش‌ها و ابزارهای

1. Discipline
2. Security

بسیار پیچیده‌ی کنونی و از ابعاد محدود پیشین تا ابعاد به‌شدت متغیر و نوشونده‌ی امروزین. یکی از وظایف اساسی دولت، تأمین امنیت تمامی افراد جامعه و حفظ ارزش‌های مثبت در آن است که برآیند تمامی وظایف و کارکردهای دولت در یک نظام سیاسی مردم‌سالار است.

نظام مردم‌سالار دینی جاری در ایران عزیز، یکی از وظایف اصلی خود را حفظ نظم عمومی و امنیت همه‌جانبه می‌داند و بی‌تردید، حفظ نظام و امنیت مردم، از اوجب واجبات است و عقل و شرع به آن حکم می‌نماید و تأمین آن نیز باید سازوکارهای دینی را طی نماید. از یک سو، نمی‌توان به نام ضرورت و مصلحت، اساس دستورهای دینی را زیر سؤال برد و به جای توجه حداقلی به مباحث ضرورت مانند «اکل میته» به این قبیل موارد، نگاه حداکثری کرد و با این رویکرد، همه‌ی اعمال جاری و ساری در عرصه‌های حکومتی و امنیتی و اطلاعاتی را توجیه کرد و در پی آن، استندهای آیه‌ای یا حدیثی و عقلی را برای آن یافت و حدای ناآورده در دامن تفسیر به رأی مذموم افتاد. از سوی دیگر، نمی‌توان احکام ثانویه و ضرورت‌های ثانویه مبنای ورود در مباحث امنیتی و اطلاعات قلمداد کرد؛ چرا که این عرصه از امور عامه‌ای است. مباحث ثانویه و ضرورت شاید برای مقوله‌های فردی گره‌گشایی داشته باشد اما در موط به اجتماع و حاکمیت را نمی‌توان تنها با این مینا کندوکار کرد. به دیگر بیان، سخن در این است که امور امنیتی و اطلاعاتی از مقوله‌ی تخصص است یا تخصیص. در این عرصه باید به طور ویژه و در جای دیگری سخن گفت.

قدر مشترک همه‌ی معانی و ابعاد امنیت، حفاظت کشور و مصونیت آن از هرگونه تهدید^۱ و آسیب داخلی و خارجی است و هر حکومتی، به‌منظور حفظ و حراست از موجودیت و تمامیت ارضی خود در داخل و خارج، ناگزیر از بهره‌گیری از ابزارهایی است که به حفظ نظم و انتظام در جامعه و امنیت آن بینجامد و از آن جمله، انجام اقدام‌هایی

چون حفاظت، حراست، نظارت، کنترل، تقویت، تسلیح، مهار و... است. با همین نگاه، برای جلوگیری از آسیب‌رسانی به امنیت فردی یا جمعی یا اجتماعی و حفاظت از اختلال در نظم حقوقی و امنیت جامعه، از فرایندها و ابزارهای متعددی بهره‌جسته می‌شود که «جاسوسی در فعالیت‌های اطلاعاتی و تجسس در امور امنیتی» یکی از آنها است. و بی‌جهت نیست که امنیت و قدرت، رابطه‌ی منطقی و دائمی با یکدیگر دارند. از این‌رو، در برنامه‌ریزی امنیتی دقیق و حساب‌شده برای حفظ امنیت کشور و دفاع از ارزش‌های ملی و دینی در مقابل تهدیدهای داخلی و خارجی مخالفان نظام حاکم بر جامعه، مابین راهبرد امنیت ملی^۱ کشور، تجسس امنیتی و اطلاعاتی، یکی از فرایندها، مهم محسوب می‌شود.

از سوی دیگر، نگاهی هرچند کوتاه به تاریخ بشر، به‌ویژه از زمانی که اجتماع انسانی شکل گرفت و رفته‌رفته با شکل‌گیری جمعیت معتابه در یک حلقه‌ی سرزمینی و ایجاد حاکمیت در پهنه‌ی آن و ایجاد کشورها، هرکدام از این کشورها به‌نوعی درصد دستیابی به منافع ملی خود در نواحی، منطقه‌ای و جهانی بوده و هستند و با توجه به قدرت و اقتدار ملی، سطوح اجرایی آن را در راهبردهای متنوع خود تعیین می‌نمایند.

بی‌تردید هر کشوری مسئول حفظ نظم، امنیت، حاکمیت و استقلال خویش است و باید در مقابل اقدام‌ها و توطئه‌های دیگران، با توجه به آخرین اطلاعات و اخباری که از دوستان و دشمنان خود به دست می‌آورد، نظام و کشور خود را حفظ کند. در این راه، دولت‌های ملی و مردمی که تکیه‌بر مرام مردم‌سالارانه دارند، بیشتر از دولت‌های وابسته، نیاز به اطلاعات و اخبار از وضعیت اطراف خود دارند و همین «قدرت اطلاعاتی و دانسته‌ها، اقتداری ویژه را پدید می‌آورد.

به بیان دیگر، امروزه قدرت اطلاعاتی، اصلی مهم محسوب می‌شود و جنگ واقعی، جنگ اطلاعاتی است. به تعبیر امام‌المسلمین «در گذشته‌ها، عمده‌ترین دستگاه‌های

اطلاعاتی، دستگاه‌های اطلاعاتی نظامی بودند. قصدشان این بود که برای حمله‌ی نظامی آگاهی کسب کنند. امروز نه؛ جنگ، جنگ اطلاعات است. چون نفس به دست آوردن و گردآوری اطلاعات و استفاده از آن‌ها در بخش‌های مختلف، یک ضربه به طرف مقابل و دشمن محسوب می‌شود. لذا امروز بیش‌ترین سرمایه‌گذاری‌ها را در فن‌آوری اطلاعات و تکنولوژی اطلاعات می‌کنند. چون می‌دانند قدرت این‌جا است، قدرت در داشتن اطلاعات است.» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۹/۱۲/۱۲) اساساً «اطلاعات مثل چراغ در یک دستگاه حرکت‌کننده است... مثل چشم در انسان... در زمینه‌ی امور سیاسی، اطلاعات همان چشم است. در زمینه‌ی امور نظامی، اطلاعات همان چشم است. بله، اگر شما اطلاعات نداشته باشید، نمی‌توانید با دشمن بجنگید... نمی‌شود مبارزه کرد، نمی‌شود جنگید.» (امام خامنه‌ای، ۱۳۶۲/۱۰/۱۷)

یکی از ابزارهای دستیابی به قدرت اطلاعاتی، ایجاد سازمان‌های امنیتی و اطلاعاتی در کشورها است که با دو حوزه‌ی امنیتی و البته مرتبط «جاسوسی»^۱ و «ضدجاسوسی»^۲ تشکیل شده‌اند و وظیفه‌ی اصلی آن‌ها تأمین امنیت لازم برای کشورشان در ابعاد مختلف است. مراد از جاسوسی «کسب مخفیانه و پنهانی اطلاعات در کشورهای موردنظر و در زمان جنگ، کسب اطلاعات از مناطق عملیاتی و انتقال آن به طرف خودی برای بهره‌برداری و ضربه‌زدن به دشمن» است. (نوروی، ۱۳۸۵: ۲۸۱) و مراد از ضدجاسوسی، قسمتی از فعالیت‌های ضداطلاعاتی^۳ عامل امنیت نه «حفاظت از آن، خنثی کردن فعالیت‌های جاسوسان خارجی است. (همان: ۴۵۳) مراد از ضداطلاعات شاخه‌ای از اطلاعات تعرضی است که تخصص آن برای درهم شکستن توانایی عوامل خارجی دشمن برای گردآوری اطلاعات امنیتی حیاتی است. عوامل ضداطلاعات برای شناسایی خرابکاران، براندازان و عوامل جاسوسی دشمن و بازداشتن از ایشان، گذشته از عملیات

1. Spying/ Espionage
2. Counter espionage
3. Counter-Intelligence

فریب، مراقبت‌های فیزیکی مختلفی را نیز به کار می‌گیرند. کار ضد اطلاعات، دستگیری عوامل دشمن نیست. این کار در حوزه‌ی فعالیت تشکیلات امنیتی کشور است. از این‌رو، اصولاً عوامل ضد اطلاعات، از مأموران مخفی استفاده می‌کنند یا به‌نوعی به خریداری عوامل دشمن می‌پردازد و به آن‌ها اجازه‌ی ادامه‌ی فعالیت در تشکیلات دشمن نیز می‌دهند. (همان: ۴۵۱)

بر این اساس و در یک نگاه، سازمان‌های امنیتی و اطلاعاتی برای جمع‌آوری اطلاعات موردنیاز خود، معمولاً از دو روش عمده استفاده می‌کنند:

نخستین استفاده از عوامل انسانی یا جاسوسان: این روش، همیشه مورد توجه سازمان‌های اطلاعاتی است. در همین راستا، جاسوسان نیز به دو گروه نفوذی و استخدامی تقسیم شده می‌شوند:

گروه اول: خریداری و استخدامی هستند که با گذراندن دوره‌ها و آموزش‌های لازم در مراکز مختلف، می‌توانند یافت و تبدیل به جاسوسان حرفه‌ای شده‌اند. این افراد به گونه‌های مختلف در هر جا که لازم باشد، نفوذ می‌کنند تا به اهداف مورد نظرشان دست یابند و قدرت اطلاعاتی برای انتشار خود را تأمین نمایند.

گروه دوم: استخدامیان و افرادی‌اند که در محل کار خود به اطلاعات همکاران و محیط کار خود دسترسی دارند. این افراد نیز در هر جا که شرایط مورد نظر را برای جاسوسی شدن دارا هستند، بنابراین سازمان‌های جاسوسی با به خدمت گرفتن آن‌ها از طرق مختلف، به اخبار و اطلاعات مورد نظر دست می‌یابند.^(۱)

دوم) بهره‌گیری از ابزارهای فنی و الکترونیکی: ماهواره‌ها، دوربین‌های عکاسی و فیلم‌برداری با اشکال مختلف کوچک و بزرگ، ابزارهای شنود و استراق سمع با ریزپردازنده‌های خاص از جمله وسایل نوین و مدرن جاسوسی برای کسب اطلاعات از مراکز و افراد مورد نظر است که متناسب با پیشرفت‌های فناوری و ارتباطات، این قبیل وسایل نیز پیچیده‌تر می‌شود و در عرصه‌های نوین‌تر حتی به بهره‌گیری از ریزفناوری‌ها نیز کشیده شده است.

سان تزو^۱ فیلسوف چین کهن و از صاحب نظران عرصه های نظامی و اطلاعاتی،

جاسوسی خوب را مقدمه ی پیروزی می داند و معتقد است که هیچ زمانی در طول تاریخ نام کشوری به افتخار برده نشده است که بدون سرویس های جاسوسی و اطلاعاتی قوی، توانسته باشد کاری انجام دهد. (دمارانش و اندلمن، ۱۳۸۰: ۱۶۲ و ۱۶۳) خواجه نظام الملک طوسی نیز بر حضور همواره ی جاسوسان در جای جای کشور بر سبیل بازرگانان، سیاحان و صوفیان و... توصیه می کند تا هیچ خبری پوشیده نماند و در مقابل رویدادهای تازه، تدارک به هنگام حاصل آید. (طوسی، ۱۳۸۲: ۸۸)

ازاین رو، در جهان امروز، یکی از ارکان ضروری و مهم همه ی کشورها و تشکیلات نیروهای مسلح را سازمان ها و سرویس های امنیتی، اطلاعاتی^۲ و جاسوسی تشکیل می دهد. سازمان می. آی. ای (سیا)، موساد، کا. گ. ب، اینتلیجنت سرویس و... از جمله نمونه های معروف این سازمان های اطلاعاتی و جاسوسی هستند. در زمان رژیم پهلوی نیز سازمان اطلاعات و امنیت کشور (س.ا.ک) این نقش را بر عهده داشت.

بدون تردید وجود تشکیلات اطلاعاتی^۳، جاسوسی و امنیتی، از ضروریات عقلی حفظ و بقای هر حکومتی در روزگار کهن و امرونی محسوب می شود. هر حکومتی که بخواهد در جهان، با قوت و قدرت به موجودیت معتدله ی خویش ادامه دهد، به این تشکیلات نیازمند است. بدیهی است که به هر میزان اطلاعات و آگاهی های پرورش یافته ی یک کشور از اقدام ها و فعالیت های بیگانه و آشکار^۴ نفوذی ها و خرابکارهای داخلی و خارجی در کشور خود و نیز اقدام های آشکار و پنهان کشورهای دیگر در باب منافع و مصالح ملی کشور، بیش تر و دقیق تر باشد، آن حکومت، قدرت و ثبات بیشتری خواهد داشت. بنابراین هر حکومتی برای حفظ و دوام خود، ناگزیر از داشتن یک شبکه ی قوی امنیتی، اطلاعاتی و ضد اطلاعاتی به منظور حفاظت از امنیت

1. Sun Tzu Tzu Tsu

2. Intelligence

3. Intelligence agency

4. Covert and overt activities

خویش در عرصه‌های متنوعی نظیر نفوذ، جاسوسی، خراب‌کاری، براندازی و خطرات طبیعی و صنعتی و نیز سهل‌انگاری‌های انسانی است.

با عنایت به موارد فوق، چه باید کرد؟ آیا می‌توان به استناد کلیات و نصوص کلی دینی در خصوص تجسس، حکم حرمت صادر کرد؟ آیا اصولاً وجود سازمان اطلاعاتی و ضداطلاعاتی در نظام اسلامی و حکومت دینی جایز است یا خیر؟ مصالح عمومی نظام اسلامی و امنیت ملی جامعه‌ی دینی در این عرصه چه جایگاهی دارد؟

به‌طور کلی، با لحاظ کردن شرایط خاص و مصالح اهم، بسیاری از اموری که در نگاه اولیه، حرام محسوب می‌شود، جایز و بلکه واجب می‌شود. به‌ویژه در مواردی که حفظ نظام اسلامی و امنیت کبان اسلام و جامعه‌ی اسلامی، متوقف بر وجود چنین تشکیلاتی است. نظام مقدس جمهوری اسلامی در داخل و خارج کشور دشمنان بسیاری دارد. گروهی از عناصر ضدانگیز در داخل و خارج از کشور، درصدد تلاشی و سرنگونی این نظام‌اند. فعالیت‌های سیاسی اطلاعاتی و نظامی آنان؛ علنی یا مخفی، باید مورد توجه جدی قرار گیرد. شناسایی این افراد و آگاهی از طرح‌ها و مقاصد فاسدشان برای برنامه‌ریزی دقیق و متناسب با رعایت همه‌ی جوانب ملی و بین‌المللی در خنثی کردن توطئه‌های آنان الزامی است. اساساً دفاع فعال و پروزه‌ی کامل، مبتنی بر اطلاعات دقیق و موثق نسبت به دشمنان داخلی و خارجی است.

با توجه به اهمیت حوزه‌ی امنیت و نظم عمومی و رفاه سازمان‌های امنیتی و اطلاعاتی و لزوم تجسس در امور امنیتی، مهم‌ترین مسأله‌ی مرده‌ی جامعه در نوشتار حاضر بررسی مبانی و احکام فقهی تجسس در امور امنیتی است. برای پی‌جویی این مسأله، تجسس (پی‌جویی پنهان‌شده‌ها)، امنیت (آرامش و بی‌بیمی) و امور امنیتی (ابعاد مختلف) و جایگاه تجسس در امور امنیتی و اطلاعاتی و ضرورت آن با تأکید بر رویکرد امنیت جامعه‌محور، مورد کاوش قرار گرفت و به‌عنوان یک تحقیق بنیادی، با بررسی موضوع تجسس از زاویه‌ی امور امنیتی و اطلاعاتی، تلاش شده است با روشی

تحلیلی-توصیفی-استنباطی، مبانی و احکام فقهی تجسس در امور امنیتی و اطلاعاتی را ارائه شود.

لزوم حفظ نظام و مسؤولیت نظام اسلامی در تأمین نظم و امنیت عمومی و همه جانبه به عنوان مبنای فقهی تجسس در امور امنیتی و اطلاعاتی قابل طرح است. بر اساس ادله ای احکام در فقه امامیه اعم از آیات و روایات و حکم عقل و نیز سیره ی معصومین علیهم السلام و اجماع و اقوال بزرگان، تجسس در امور امنیتی و اطلاعاتی مشروع است. دلیل عمده در این عرصه نیز، خوف از تلاشی نظام است. حفظ نظام، اعانه بر امام المسلمین، جلوگیری از اخلال در کیان اسلام، حفظ نظم و تأمین امنیت عمومی همه جانبه، دیگر اهداف حیاتی حکومت، مواردی است که تجسس امنیتی و اطلاعاتی را ناگزیر می سازد و هدف آن نیز، حفظ حکومت اسلامی از توطئه ها و کارشکنی معاندان داخلی و خارجی است. نتیجه ی مجموع ادله، آن است که از منظر فقه امامیه تجسس در امور امنیتی و اطلاعاتی به منظور حفظ نظام و کیان اسلام و جلوگیری از تعدی و جاسوسی علیه آن، جایز و در موارد ضروری، واجب است.

این مسأله با دو رویکرد قابل بحث است: خروج تخصصی و خروج تخصصی. با هر دو رویکرد، مشروعیت تجسس در امور امنیتی و اطلاعاتی قابل اثبات است، اگرچه دیدگاه متبع، خروج تخصصی و موضوعی این نوع تجسس از تجسس های نامشروع است. اما بر اساس خروج تخصصی، تجسس در مقاصد امنیتی نظام از دشمنان داخلی و خارجی توسط حاکم اسلامی و مأموران حکومتی و اطلاعاتی به دلایل فرائضی از حکم حرمت کلی تجسس، مستثنا می شود و برای این منظور، باید قواعد عمومی و ضوابطی کلی را ذکر کرد که کبرای قیاس تشخیص مصادیق جایز قرار گیرد و به طور خلاصه عبارت اند از: قاعده ی حفظ نظام، حرمت اختلال در نظام، قاعده ی مصلحت، حرمت ظلم، انگیزه های خیر و اغراض شرعی و عقلایی صحیح، حکومت قاعده ی لا ضرر و تقدیم اهم بر مهم (قواعد تراحم).